

УДК 114/115

Соколова К. В.

КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття присвячена мовним аспектам комунікації в сучасному інформаційному просторі. Досліджено специфіку комунікативного простору мережі Інтернет, яка все більше занурює суб'єкта в мовне середовище та відчужує його. З'ясовано, що збіднення та спрощення мови в сучасних комунікаціях не лише негативно позначається на розвитку самої мови як складової культури, але й зачіпає суттєві, онтологічні аспекти людського існування.

Ключові слова: мова, комунікація, інтернет-середовище, культура, інформаційне суспільство.

Статья посвящена языковым аспектам коммуникации в современном информационном пространстве. Исследуется специфика коммуникативного пространства сети Интернет, которая все больше погружает субъекта в языковую среду и отчуждает его. Определяется, что обеднение и упрощение языка в современных коммуникациях не только негативно сказывается на развитии самого языка как составляющей культуры, но и затрагивает существенные, онтологические аспекты человеческого существования.

Ключевые слова: язык, коммуникация, интернет-среда, культура, информационное общество.

The article is devoted to the problems of communication on the worldwide net and its influence on language space. It is considered that the Internet merges a subject into language environment and, as a result, alienates him/her. It is important to take into account that this environment is very relative, where any perceptible fact is only a synthesis of abstract notion and its linguistic expression, and oversimplification of the language creates a simplified reality model. The exhaustion and oversimplification of the language used for the Internet communications negatively affect not only the language development as a tool of communication but also more significant ontological aspects.

The keywords: language, communication, Internet environment, information society, culture.

Надзвичайно швидкі темпи інформатизації процесів глобального розвитку суспільства залишають по суті відкритими питання, пов'язані з аналізом стану, динаміки та характеру розвитку мовного простору, який відіграє провідну роль у формуванні та розвитку комунікативної культури населення планети. Актуальність цієї проблеми стає ще більш важливою при необхідності аналізу особливостей, специфічних рис та власне механізмів розвитку мовного простору на рівні окремих прошарків, верств населення, суб'єктів державотворення та держав у цілому. Традиційні підходи до аналізу впливу технологій Інтернету та інших технічних засобів на процеси прискореного розвитку інформаційного суспільства представлені у роботах К. Кастельса, Д. Белла, Е. Тоффлера та інших, але вони не тільки не приділяють належної уваги базовим чинникам мовного простору, а й фактично обходять аналіз ролі, можливостей і завдань мовного простору в процесах глобалізації суспільного розвитку.

Сьогодні саме прагматизм найбільшою мірою починає визначати комунікацію й способи її використання, у першу чергу – у віртуальному просторі. Використання технологій передбачає спрощення й полегшення, що природним чином становить нові принципи використання мови для передачі інформації. Демасифіковані засоби інформації демасифікують й нашу свідомість. Обсяг соціальної пам'яті практично не обмежений; вона стає не лише обширною, але й активною, що ставить ряд принципово нових проблем, як соціальних, так і психологічних. Зміни в ієрархії цінностей стосуються в першу чергу їх товарних характеристик, що поступово перетворює інформацію із засобу в головну мету суспільного виробництва.

При дослідженні структури та змісту інформаційного суспільства можна констатувати деякі сучасні тенденції. Перш за все це прагматичний підхід до зростаючих можливостей управління ціннісними орієнтаціями етносів, націй, культурно-національних об'єднань як умови їх виживання та інтеграції в сучасне мультикультурне співтовариство, що забезпечує ефективне функціонування світової системи в цілому. Інтеграція співтовариств може здійснюватися за наявності обов'язкового духовного мінімуму – єдиних засобів спілкування й розуміння, головною складовою яких виступає мова.

Інтернет створює особливий, новий комунікаційний простір, який не має єдиного центру, межі якого відкриті й фактично який дуже погано піддається контролю. Принципова специфіка цього простору – його відбиття на екрані. Основний спосіб вираження інформації в екранній культурі – тимчасовий потік екранних зображень, що включає в себе як усну мову, так і поведінку персонажів, письмові тексти, анімаційне моделювання. Саме формування екранної культури робить можливим існування віртуальної реальності, яка спотворює просторово-часові співвідношення, виступаючи тим самим як один із стресових чинників для суб'єкта. Віртуалізація простору приводить до розмивання відчуття реальності, що, зрештою, стає причиною відчуження індивіда від атрибутів власне людського буття [1].

Із збільшенням швидкості усіх процесів і розвитком мережевих технологій об'єкти, що раніше мало впливали один на одного, тепер пов'язані. При цьому утворюється «гіпертемпоральність», яка ускладнює буденне сприйняття, що й викликає відчуження. Відчуження, у тому числі й соціального часу-простору, може виступати захисною реакцією, способом сховатися від світу. Комунікація в такому просторі миттєва, тимчасова, відносна. Фактично кожна взаємодія (наприклад, у соціальних мережах) – це взаємодія з деякою умовністю. Адресність повідомлення також умовна – особливо, якщо ми не знайомі особисто із співбесідником, та спілкування є доступним усім останнім користувачам і пошуковим машинам. Пошукові машини, у свою чергу, будь-який комунікаційний акт і контакт роблять фактично вічним, оскільки фіксують його, і зараз у Мережі можна знайти навіть інформацію, яка була стерта її автором. Насправді ми вважаємо, що сучасний користувач став ще більше залежний від мови як ключового засобу комунікації. Сучасні ж засоби комунікації в Інтернеті диктують нові вимоги до використання мови і, відповідно, транслиують нові форми культурних зразків.

Феноменологія Гуссерля дозволяє вирішувати проблеми виробництва й відтворення культурних зразків за допомогою мови в умовах певного горизонту світу.

Треба мати на увазі, що слово не просто виражає об'єкт, воно його конститує і є юридичною умовою встановлення істини. Ми віримо, що мова зберігає істину, і істину можливо виразити за допомогою мови. За Гуссерлем, свідомість співтовариства на одному й тому ж світі засновує можливість універсальної мови. Якими би різнорідними не були сутнісні структури різних мов і культур, переклад між ними можливий, оскільки їх носії володітимуть свідомістю загальної приналежності одному й тому ж людству, яке живе в одному й тому ж світі [2]. Але в будь-якій мові не можливо досягти абсолютного перекладу, оскільки вона несе в собі сліди емпіричної суб'єктивності й соціальності. Мова як знакова система – це універсальний засіб спілкування і наступного існування людських спільнот. Здатність трансляції соціуму полягає в наступному відтворенні себе як цілісності за допомогою знакових систем [3, с. 239]. Кожна мова відіграє важливу роль у формуванні сприйняття світу в носіїв культури. Відповідно розрив однорідності простору теж закріплюється в мові – і, звертаючись до текстової культури інтернет-простору, ми безпосередньо спостерігаємо цей феномен. Людині, яка не підготовлена, достатньо складно читати матеріали деяких співтовариств, котрі користуються специфічним сленгом. Сам по собі цей феномен не є новим – у субкультурі завжди була своя мова, але проблема в тому, що цей сленг за рахунок своєї простоти стає набагато популярнішим за літературну мову.

М. Еліаде відзначає, що в минулому розрив простору приводив до сакрального та робив деякий просвіток у повсякденності [3]. Але зараз, у сучасній мозаїчній культурі, де все з величезною швидкістю змінюється і в той же час зберігається, простір постійно є розірваним, цілісність його втрачена, момент прориву, катарсису відсутній, відповідно ми позбавлені можливості виходу до сакрального. Символ Центру Світу, один із базових архетипів для культури, зникає з нашого соціального простору. Саме Центр Світу в більшості випадків робить для нас зрозумілим традиційне ставлення до «простору, у якому протікає життя». Але в сучасній культурі ми позбавлені центру. А якщо буття розмите й незрозуміле, то як із ним може збігатися мислення? Мислення, користуючися мовними інструментами, замикається само на собі [4]. Буття немає – є лише опис частинки реальності в культурі, де домінує вербальне. Це фіксується в мові й способі організації інформації. Важливо відзначити, що сучасна думка є постметафізичною, оскільки відокремила себе від понять метафізики, і, таким чином, проблеми буття залишаються, у кращому випадку, на периферії нашого мислення, а в гіршому – абсолютно невидимими в новій спрощеній мовній структурі, яка, зрештою, задає структуру опису світу. Досліджуючи проблему в найбільш загальному вигляді, ми доходимо висновку про неможливість уявного представлення такої системи образів або об'єктів, визначення яких здійснено поза мовою: ми з фатальною неминучістю звертаємося до мови, яка дає нам можливість виразити відповідні сенси, а з іншого боку, окрім названих, сенси не існують. Таким чином, не існує іншого світу сенсів, окрім світу мови.

Щоб відокремити об'єкт від існуючої потреби (тут-і-зараз) суб'єкта, його відчужують шляхом вираження через опосередковану, знакову систему. Такою формою відбитого змісту виступає мова, яка опосередковує сприйняття суб'єкта та панування мовного детермінізму. Таким чином, мовна реальність віддалена від

сенсорного сприйняття. Описуючи цей феномен, американські лінгвісти Е. Сепір і Б. Уорф висувають так звану теорію лінгвістичної відносності, у якій мова трактується як структурний обмежувач і фіксатор опису світу [5, с. 112]. Таким чином, мова забезпечує задоволення двох видів потреб: біологічних і соціоінтелектуальних. З одного боку, у мові закріплюється вся та сукупність фактів, які допомагають виживати (на біологічному рівні), а з іншого – формується інструментарій для обміну досвідом. Одним із головних досягнень науки, відзначає Н. Хомський, яку ми називаємо картезіанською лінгвістикою, було виділення того факту, що мова в її нормальному вживанні не піддається контролю зовнішніх стимул-реакцій або внутрішніх станів, що визначаються незалежним способом, і не обмежується єдиною функцією практичної комунікації, на відміну, наприклад, від псевдомови звірів. Мова здатна бути інструментом вільного самовираження й вільної думки [6].

Інтернет-простір ще більше занурює суб'єкта в мовне середовище, відчужує його. При цьому це середовище гранично збіднене й умовне, де будь-який факт – лише синтез абстрактної ідеї та її мовного вираження, а спрощення мови створює достатньо спрощену модель реальності.

Спрощена мова обмежувала можливості свободи вираження думки, а основні смислові парадигми виражалися через метафори. У результаті створювалася нова мовна реальність, яку легко було транслювати масам й апелювати до їхніх відчуттів через метафорично-інтонаційні будови мови. Таким чином, усе, що фіксується мовою, є в нашій реальності, а те, що не фіксується, – не існує.

Історична ретроспектива сучасних націй суттєво залежить від того, наскільки вони збережуть власну самобутність, а також від їхньої здатності протистояти впливу прогресуючої глобалізації. Особливо це стосується культурної сфери та мови зокрема. Мова – серце культури, а перетворення її лише на засіб передачі інформації вихолощує саму суть культури. Сьогодні речення стають усе коротшими, словник спрощується, а, наприклад, новини структуруються на інтонаційній і метафоричній моделі. Проблема полягає ще і в значному впливі англійської та російської мов на україномовних користувачів Інтернету. Лідерство англійської мови як міжнародного засобу спілкування залишає небагато шансів для широкого розвитку й поширення сервісів національними мовами. Але й англійська мова теж спрощена для полегшення комунікації. На перший план у процесі комунікації через Інтернет виходить не бажання отримати яку-небудь інформацію (тому що жодна людина не зможе змагатися з пошуковими системами), а бажання поділитися або отримати емоцію, для вираження якої не потрібно широкого мовного діапазону.

Зведення всього різноманіття світу до якоїсь спрощеної моделі повністю змінює світогляд суб'єкта – легко й приємно жити в чорно-білому світі, де немає необхідності в існуванні та використанні раціонально-критичної функції мислення.

Таким чином, у Мережі, незважаючи на, здавалося б, значну кількість усілякої інформації, представників різних соціальних груп і представлених точок зору, зустрічається все менше грамотних повноцінних повідомлень. Цього може бути ще декілька причин:

1. Відчуття загальної безграмотності, яке виникає в першу чергу через кількість

тих, хто пише. У зв'язку із зростаючою доступністю Інтернету в Мережу хлинула безліч малоосвічених людей.

2. Відсутність редактури. Читаючи друкарські видання, ми звикаємо до текстів, які були заздалегідь вичитані фахівцями, а в інтернет-середовищі мало хто утрудняє себе перевіркою власного тексту і його редагуванням.

3. Часто слова перекручують й достатньо грамотні люди – для них це просто маркер свободи й безпосередності, оскільки спілкування, наприклад, у соціальних мережах, вони сприймають як форму відпочинку та вважають, що можуть писати так, як їм заманеться.

4. Комунікація вважається більш значимою та цінною, ніж мова, тому мовою легко жертвують для полегшення комунікації.

Але при цьому сама мова виступає своєрідним показником соціокультурних процесів глобалізованого світу. Для України це означає зміну акцентів – від мовного дуалізму до мовного поліфонізму, принаймні для певних соціальних груп, для яких інформаційні мережі виступають у статусі виробничого, комунікативного й освітнього середовища. Тому останнім часом не лише англійська мова поповнює наш лексикон як відповідь на вплив комп'ютеризації у сфері ділового партнерства, освіти, науки та ін. Ідеться також про розповсюдження деяких термінів, понять, технічних позначень, аббревіатур (блог, IMHO, LOL, SMILE, інші знаки й символи), які з професійного сленгу перетворилися в елемент міжнародної субкультури, своєрідне есперанто інформаційного суспільства, яке поступово збільшує свою присутність у повсякденній практиці. Рівень опанування цієї мови стає умовою становлення суб'єкта інформаційної культури сучасного світу, але частіше це відбувається за рахунок втрати якості знання та різноманітності смислових нюансів мови. Інтеграція співтовариств може здійснюватися за наявності обов'язкового духовного мінімуму – спільної мови, яка підсилює взаємне розуміння й співпрацю у вирішенні глобальних проблем сучасності.

Таким чином, ми можемо констатувати, що збіднення й спрощення мови в інтернет-комунікаціях не лише негативно позначається на розвитку самої мови як інструменту комунікації, але й зачіпає більш суттєві, онтологічні аспекти. Отже, ми можемо передбачити подальше збіднення мовного простору, чому сприяє полегшення засобів комунікації та вирішення складних буттєвих проблем найбільш простими й доступними мовними засобами, які взагалі для цього не призначені. Спрощення мови впливає й на наше сприйняття реальності. Сьогодні мова формує окрему картину, майже ніяк не пов'язану з реальністю. Прорив до початкового взагалі не закладений в нову концепцію світу, а сама ця концепція – мозаїчна й неструктурована. Комунікація, яка виходить на перший план, ставить проблему вичерпного опису світу не лише недосяжною, але безглуздою, бо в сучасній культурі комунікація виступає самоцінністю. Отже, подальшим напрямом дослідження ми бачимо розроблення суто прагматичних аспектів комунікації в мережі Інтернет.

Література

1. Крушалов А. А. Современный образ мира: признаки скрытой виртуализации / А. А. Крушалов // Виртуалистика: экзистенциальные и эпистемологические аспекты / А. Крушалов. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – С. 108–143.
2. Гуссерль Э. Собрание сочинений. Феноменология внутреннего сознания времени / Э. Гуссерль ; пер. с нем. В. С. Арсеньева. – М., 1994. – Т. 1. – 236 с.
3. Элиаде М. Избранные сочинения. Миф о вечном возвращении; Образы и символы; Священное и мирское / М. Элиаде. – М. : Научно-издательский центр «Ладомир», 2000. – 414 с.
4. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер. – М. : Академия, 1997. – 492 с.
5. Сепир Э. Язык, раса, культура / Э. Сепир. – М. : Республика, 1993. – 398 с.
6. Chomsky N. La Linguistique cartesienne / N. Chomsky. – Seuil, 1969. – 256 p.